

УДК 338.439 (477)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ У КРИЗОВІ, ПРОМІЖНІ ТА ВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Варченко О. М.¹, д.е.н., професор,
проректор з наукової та інноваційної діяльності
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Крисанов Д. Ф.¹, д.е.н., професор,
керівник Інституту економіки і бізнесу
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Герасименко І. О.¹, к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Ткаченко К. В.¹, к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Варченко О. О.¹, доктор філософії, економіка,
асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Тур О. В.², к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна

²Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-22>

Предмет. Сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів ведення бізнесу підприємствами харчової індустрії України в умовах перманентної мінливості внутрішньої ситуації (аграрні кризи і локальні спади, проміжні періоди, воєнний етап) та посилення турбулентності у зовнішньому середовищі. **Мета.** Розкрити сучасний стан та узагальнити особливості ведення аграрного бізнесу підприємствами харчової індустрії в даних умовах, обґрунтувати рекомендації практичного змісту, спрямовані на забезпечення їх сталого розвитку у повоєнний період. **Методи.** Основою проведених досліджень були загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, зокрема: системного та ретроспективного аналізу – для встановлення структурно-динамічних особливостей розвитку підприємств галузей харчової індустрії у довоєнний період; формалізації, аналізу і синтезу – для виявлення та оцінювання варіативної динаміки підприємств, що продукували та реалізували продовольчу продукцію, на тлі поступового зменшення її обсягів після локального піку (2017 р.); порівняльного аналізу – при дослідженні діяльності підприємств різних продуктових напрямів; економіко-статистичний; табличний. **Результати.** Встановлено причини і наслідки реального впливу аграрних криз на функціонування основних галузей харчової індустрії, а також їх діяльності у міжкризовому періоді та першому воєнному році. Виявлено, що скорочення кількості суб'єктів господарювання продовольчого комплексу відбувалося значно меншими темпами, ніж по національній економіці загалом, і це забезпечило більш активне збереження мережі харчових підприємств, порівняно із їх загальним контингентом. Розкрито особливості функціонування харчових підприємств за різними моделями стійкості стосовно аграрних криз: переважно корелюють із спадом виробництва, особливо не проявили залежності від аграрних криз, стійкі по відношенню до спадів виробництва і кризових періодів. Виявлено та встановлено основні умови, які убезпечили стійкий розвиток харчових галузей, незалежно від періоду їх функціонування. **Сфера застосування результатів.** Результати досліджень включають теоретичні засади і практичні підходи щодо розкриття особливостей функціонування та ефективності діяльності харчових підприємств промисловості в умовах кризових (макроспадних), міжкризових та воєнних періодів. Виявлені тенденції будуть використані при відродженні потенціалу харчової індустрії в процесі ліквідації наслідків окупації частини української території та активізації діяльності підприємств із використання засобів й інструментів їх підтримки.

Ключові слова: харчова індустрія, підприємства, зайнятість, рентабельність, прибутковість та збитковість, ефективність і результативність.

ACTIVITIES OF ENTERPRISES OF THE FOOD INDUSTRY OF UKRAINE IN CRISIS, INTERMEDIATE AND WARTIME PERIODS

Olha Varchenko¹, doctor of economics, professor,
Vice-rector for scientific and innovative activities
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Dmytro Krvsanov¹, Doctor of Economics, Professor,
Head of the Institute of Economics and Business
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Iryna Gerasimenko¹, Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Kateryna Tkachenko¹, Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Olha Varchenko¹, PhD, Economics,
Assistant of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Olesia Tur², Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Management
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

²National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Subject. The research is a set of theoretical, methodical and applied aspects of conducting business by enterprises of the food industry of Ukraine in conditions of permanent variability of the internal situation (agrarian crises and local recessions, intermediate periods, the war stage) and increased turbulence in the external environment. **Purpose.** To reveal the current state and generalize the peculiarities of conducting agrarian business by food industry enterprises in the conditions of permanent emergence of agrarian crises and local recessions and increased external turbulence, to substantiate recommendations of practical content aimed at ensuring their sustainable development in the post-war period. **Methods.** The basis of the conducted research was general scientific and special research methods, in particular: systematic and retrospective analysis – to establish the structural and dynamic features of the development of enterprises in the food industry in the pre-war period; formalization, analysis and synthesis – to identify and evaluate the variable dynamics of enterprises that produced and sold food products, against the background of a gradual decrease in its volumes after the local peak (2017); comparative analysis – when studying the activities of enterprises of various product areas; economic and statistical; tabular. **Results.** The causes and consequences of the real impact of agrarian crises on the functioning of the main branches of the food industry, as well as their activities in the inter-crisis period and the first year of the war, have been established. It was found that the reduction in the number of economic entities of the food complex took place at a much lower rate than in the national economy as a whole, and this ensured a more active preservation of the network of food enterprises, compared to their total contingent. The peculiarities of the functioning of food enterprises according to various models of stability in relation to agrarian crises are revealed: they are mainly correlated with the decline in production; especially they did not show dependence on agrarian crises, they are stable in relation to declines in production and crisis periods. The main conditions that ensured the sustainable development of the food industry, regardless of the period of their operation, were identified and established. **Scope of results.** The research results include theoretical principles and practical approaches to uncovering the peculiarities of the functioning and efficiency of food industry enterprises in crisis (macro-decline), inter-crisis and war periods. The identified trends will be used to revive the potential of the food industry in the process of liquidating the consequences of the occupation of part of the Ukrainian territory and intensifying the activities of enterprises using means and tools to support them.

Key words: food industry, enterprises, employment, profitability, profitability and loss, efficiency and effectiveness.

Постановка проблеми. Вихід продовольчого комплексу із затяжної трансформаційної кризи, яка продовжувалася майже двадцять років, неодноразово переривався і аграрними кризами і локальними спадами, а особливо це стосувалося первинного виробництва. Вже відбулися дві аграрні кризи (в 2008–2009 і 2014–2015 рр.),

які слідували з певним відставанням за фінансово-економічними макроспадами, а третя криза розпочалася у 2020 р. і була спровокована пандемією коронавірусної інфекції. Зокрема у кризовому 2015 р. валове виробництво продукції сільського господарства (СГ) становило 88,2% від базового року (1990 р.), у кризовому 2020 р. – 90,4%, а у наступних посткризових роках відповідно 93,8% і 104,8% (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка продукції та ефективності агропродовольчого виробництва України*
за 2014-2022 рр., валова продукція за 1990 р. – 100%

Показники	2014 довідка	Роки								2022 до 2015 = пп
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
01 Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг										
Валова продукція, %	92,6	88,2	93,8	91,7	99,2	100,6	90,4	104,8	78,6	-9,6
До попереднього року, %	102,2	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	114,4	75,0	-20,2
Рентабельність операційної діяльності, %	21,4	43,0	33,6	23,2	18,9	19,8	19,1	41,8	20,3	-22,7
Рентабельність всієї діяльності, %	9,2	30,4	25,6	16,5	14,2	16,6	14,0	37,8	13,6	-16,8
Прибуткові підприємства, %	84,9	88,9	88,4	86,7	86,7	83,4	82,7	88,3	78,4	-10,5
Індекс цін, %	124,1	154,5	109,0	111,5	109,3	92,4	119,2	136,0	101,2	-53,3
10+11+12 Харчова індустрія										
Індекс продукції, %	109,5	95,2	101,3	108,6	107,0	107,2	105,0	99,3	78,4	-16,8
До попереднього року, %	102,5	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2	94,6	74,0	-15,1
Рентабельність операційної діяльності, %	5,1	3,0	2,8	5,1	4,9	5,1	5,3	7,8	8,0	5,0
Рентабельність всієї діяльності, %	-4,5	-3,3	-1,3	1,4	2,3	3,6	0,7	5,8	0,1	3,4
Прибуткові підприємства, %	62,4	72,3	71,1	69,6	70,5	71,5	69,3	68,2	67,1	-5,2

*Складено за даними Державної служби статистики України за відповідні роки.

Що стосується харчової індустрії, то обсяги виробництва продукції значною мірою повторяють динаміку виробництва у сільському господарстві, зокрема у кризові роки індекс випуску харчової продукції становив відповідно 95,2% і 105,0%, а у посткризовому 2021 р. – відповідно 101,3% і 99,3%. Отже харчова індустрія реагувала на останню аграрну кризу дещо із запізненням і це можна значною мірою пояснити перехідними запасами продовольчої сировини, отриманими у попередні роки. А вже у воєнному 2022 р. наступив потужний спад: у сільському господарстві валове виробництво продукції становило, згідно з офіційними статистичними даними, 78,6%, у харчовій індустрії індекс випуску продукції склав 78,4%, тобто фактично унаслідок військових дій на теренах України було втрачено по чверті продовольчої сировини і готових харчових продуктів, порівняно з попереднім роком. Але військові дії це фактично форс-мажорні обставини, а нам важливо проаналізувати динаміку харчової індустрії у період від кризи до кризи, тобто 2015–2020 рр., і на цьому відрізку часу знайти позитивні і спадні моменти як

індикатори розвитку продовольчого комплексу у відносно сталих та мінливих економічних умовах.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: системного та ретроспективного аналізу; формалізації, аналізу і синтезу; порівняльного аналізу; економіко-статистичний; табличний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку харчової індустрії у різні економічні періоди присвячені роботи таких відомих вітчизняних учених, зокрема Сичевського М. І., Коваленко О. В., Вербицького С. Б., Куця О. І., Митченка О. О., Гринчуцького В. І., Яценко Л. О. та ін. [1–5]. Але ситуації у продовольчій сфері постійно змінюються: періоди відносної стабільності постійно чергуються із сезонними, локальними та макроспадами. Водночас в останні роки додалися військові збурення та протистояння майже на півтора тисячному фронті, а у прифронтових зонах підприємства призупиняють виробництво і це надзвичайно ускладнило ведення аграрного бізнесу [6–10]. Зокрема відчутно виросли затрати на агропродовольчу логістику, а особливо міжнародну: ситуація у 2022 і наступних роках вимагала вишукувати нові маршрути поставок продукції та нових посередників і це змусило обмежити до певної міри продовольчий експорт. Мінливість економічної ситуації у країні помітно впливає на економічні показники і тому на деяких виробничих напрямках прийшлося згортати господарську діяльність. Це змушує більш прискіпливо відноситися до торговельних процесів і корегувати їх з поправкою на прибутковість продовольчого виробництва. Свою негативну роль відіграло і багатомісячне блокування українсько-польського кордону для вантажного, а в останній період, – і для залізничного транспорту.

Мета роботи – розкрити сучасний стан та узагальнити особливості ведення аграрного бізнесу підприємствами харчової індустрії в умовах перманентного виникнення аграрних криз і локальних спадів та посилення зовнішньої турбулентності, обґрунтувати рекомендації практичного змісту, спрямовані на забезпечення їх сталого розвитку у повоєнний період.

Результати та обговорення. Підприємства харчової індустрії, як і більшості інших матеріальних галузей, постійно перебувають під впливом явищ і процесів, які проходять безпосередньо в країні, та зовнішньої турбулентності, що прямо чи опосередковано створює додаткові загрози і ризики для функціонування продовольчого комплексу. До внутрішніх чинників, що посилюють ризиковість діяльності підприємств харчової промисловості, відносяться постійні та недостатньо прогнозовані зміни у природно-кліматичних умовах, зокрема переміщення природно-кліматичних зон на 200 км на північ за останні 30–40 років у межах України. А це впливає на строки посіву різних культур, періоди вирощування, збирання та зберігання сільськогосподарської сировини, яка спрямовується на перероблення в готову харчову продукцію. Зрозуміло, що це впливає також на стабільність забезпечення підприємств харчовою сировиною та формування її перехідних запасів у переробників.

Що стосується безпосередньо переробно-харчової промисловості, то для неї постійними характеристиками стали високий рівень зношеності значної частини основних засобів, дуже помітна відсталість галузі щодо виробництва продукції з інноваційними складовими (менше 1% її загального обсягу в останні роки, а оптимальний рівень – не менше 20%), з неї лише чверть – інноваційна за своїми показниками для зовнішніх ринків, та ін. Про економічні результати господарювання у період між останніми двома макроспадами (кризами) 2015 і 2020 рр. можуть свідчити статистичні та розрахункові дані, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

**Динаміка основних показників розвитку
підприємств харчової індустрії (ХІ) України***

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022: 2015= %, пп
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Суб'єкти господарювання									
Суб'єкти господарювання, одиниць	1974439	1865631	1805144	1839672	1941701	1973652	1956320	1732576	87,8
з них суб'єкти ХІ, од.	16157	15272	15119	15544	16275	16222	16206	15128	93,6
% ХІ	0,82	0,82	0,84	0,84	0,84	0,82	0,83	0,87	0,05
2. Реалізація продукції									
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	5716431	6877077	8467032	10148847	10725443	11285579	15240051	11485855	200,9
Обсяг реалізації продукції ХІ, млн грн	482487	532369	643083	681409	706912	787333	960602	796597	165,1
% ХІ	8,44	7,74	7,60	6,71	6,59	6,98	6,30	6,94	-1,5
3. Зайнятість і оплата праці									
Зайнято працівників у суб'єктів господарювання, осіб	8331952	8244013	8271365	8661298	9145513	9057014	9056059	7605018	91,3
Зайнято працівників у ХІ, осіб	352901	347073	359978	365958	365255	365757	358945	307623	87,2
% ХІ	4,2	4,2	4,4	4,2	4,0	4,0	4,0	4,0	-0,2
Наймані працівники у суб'єктів господарювання, осіб	6589493	6597583	6706225	7088709	7418837	7379539	7368718	6088107	92,4
Наймані працівники у ХІ, осіб	340795	335728	349059	354640	352424	354380	347703	297733	87,4
% ХІ	5,2	5,1	5,2	5,0	4,8	4,8	4,7	4,9	-0,3
Витрати на оплату праці, усього, млн грн	16115929	19070462	25760428	31992595	38290414	42320174	47203596	44485132	276,0
Витрати на оплату праці у ХІ, млн грн	16116	19070	25760	31993	38290	42320	47204	44485	276,0
% від 2015 р.	100,0	118,3	159,8	198,5	237,6	262,6	292,9	276,0	176,0
Витрати на персонал, млн грн	21129301	22934429	31003322	38539472	46068580	51024593	56934423	53628981	253,8
Витрати на персонал*** у ХІ, млн грн	21129	22934	31003	38539	46069	51024	56934	53629	253,8
% від 2015 р.	100,0	108,5	146,7	182,4	218,0	241,5	269,5	253,8	153,8
4. Фінанси і рентабельність виробництва ХІ									
Фінансові результати до оподаткування, млн грн	-14601	-5965	11953	19636	29666	11235	26292	4792	...

Продовження таблиці 2									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Прибуткові підприємства, %	72,0	70,8	69,1	70,0	71,1	68,9	67,9	67,2	-4,8
Рентабельність (збитковість) діяльності, %: Операційної	3,0	2,8	5,1	4,9	5,1	5,3	4,0	7,7	4,7
Усієї	-3,3	-1,3	1,4	2,3	3,6	0,7	2,5	-0,1	3,2
5. Капітальні інвестиції і власний капітал									
Капітальних інвестицій, усього, млн грн	273116	359216	448462	578526	623979	508217	673899	409660	150,0
Капітальні інвестиції підприємств ХІ, млн грн	14405	18901	19325	30747	30823	29023	28107	17494	121,4
% ХІ	5,0	5,9	4,2	5,2	5,1	5,7	4,2	4,3	-0,7
Власний капітал**** підприємств ХІ, млн грн	63044	66061	90262	125927	173054	181423	202615	225024	356,9
% від 2015 р.	100,0	104,8	143,2	199,7	274,5	287,8	321,4	356,9	256,9
Довідка:									
Індекс валової продукції СГ, %	88,2	93,8	91,7	99,2	100,6	90,4	104,8	78,6	-9,6
До попереднього року, %	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	116,4	75,0	-20,2
Індекс продукції ХІ (до 1990 р.), %	95,2	101,3	108,6	107,0	107,2	105,0	99,3	78,4	-16,8
До попереднього року, %	89,1	107,4	106,3	98,7	103,3	99,2	94,6	74,7	-14,4
Основні засоби ХІ, млн грн.	136202	163996	182445	207157	260718	316635	316897	н/д	232,7
- зношеність ОЗ, %	47,5	51,1	50,6	48,3	42,1	49,1	42,8	н/д	-4,7

*Складено і розраховано по: за матеріалами статистичної звітності підприємств України за відповідні роки.

**Зайняте населення включає найманих працівників та працюючих не за наймом у секторі самостійної зайнятості (сюди відносяться роботодавці, самозайняті, безкоштовно працюючі члени сім'ї). Працюючі за наймом (наймані працівники) – особи, які уклали письмовий або усний трудовий договір (контракт) з адміністрацією підприємства, установи, організації, фізичною особою про умови й оплати трудової діяльності.

***Витрати на персонал являють собою сукупність витрат, зв'язаних з його залученням, винагородою, стимулюванням, вирішенням соціальних проблем, організацією роботи і поліпшенням умов праці.

****Власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань. Активи – це майно підприємства в його матеріальній і нематеріальній формах, придбане за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у розпорядженні підприємства та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку. Основними складовими власного капіталу є: Статутний капітал; Пайовий капітал; Додатково вкладений капітал; Інший додатковий капітал; Резервний капітал; Нерозподілений прибуток (непокритий збиток); Неоплачений капітал; Вилучений капітал.

Аналіз показників, наведених у табл. 2, свідчить про те, що за одними з них підприємства харчової індустрії мають більш стабільні результати, а за іншими – на них відчутно впливають негативні явища і процеси, які відбуваються безпосередньо у

переробному виробництві та за його межами. Зокрема, контингент суб'єктів господарювання, включаючи фізичних осіб-підприємців (ФОП), харчової індустрії (ХІ) порівняно із їх структурою по національній економіці загалом, за досліджуваний період 2015-2022 рр. зменшився лише на 6,4% (частка збільшилася на 0,05 вп. – до 0,87% по усіх видах), а за усіма кодами видів економічної діяльності (КВЕД) – скоротилася майже удвічі більше, тобто 12,2%. Якщо не враховувати останній воєнний рік, то відповідні показники становлять 100,3% ХІ та 99,1% по усіх КВЕД. Сталість структури суб'єктів господарювання ХІ, на нашу думку, пояснюється тим, що харчові підприємства перебувають ближче до тих господарств, які постачають первинну сировину на переробку. Разом з тим у сільській місцевості дуже часто переробні потужності є чи не єдиним місцем прикладання праці, а тому їх ліквідація – це надзвичайна ситуація для конкретного населеного пункту.

На нашу думку, цю тезу підкріплюють зрушення в кількісних показниках, що розкривають зайнятість у зазначених сферах, зокрема:

- кількість зайнятих по усіх КВЕД (економіці загалом) зменшилася за 8 років досліджуваного періоду на 8,7%, але по ХІ – на 12,8%, у т.ч. за 7 мирних років – збільшилася на 108,7% та 101,7% відповідно;

- чисельність найнятих по усіх КВЕД зменшилася за весь період на 7,6%, по ХІ – 12,6%, у т.ч. за 7 мирних років збільшилася на 111,8%, по ХІ – на 102,0% відповідно. Отже при зменшенні масштабів виробництва по економіці загалом як адекватний захід власники діючих потужностей вважають ліквідацію частини підприємств, але у харчовій індустрії – більше скорочують серед контингенту зайнятих/найнятих працівників з тим, щоб більше вдалося зберегти діючих суб'єктів господарювання.

Цей висновок чітко корелює з масштабами нарощування реалізації кінцевої продукції: за весь досліджуваний період (8 років) збільшення обсягів реалізації вироблених товарів по усіх КВЕД становило 200,9%, а по харчовій продукції – 165,1%, але за мирний період (7 років без 2022 р.) – відповідно 266,4% та 199,1% (табл. 2). Отже харчова індустрія, відстаючи в масштабах приросту реалізації кінцевої продукції, порівняно із обсягами зростання реалізації товарів підприємствами національної економіки загалом, одночасно гальмує темпи скорочення чисельності суб'єктів господарювання і тим самим позитивно впливає на сталість їх функціонування. Це важливий висновок щодо прямого і побічного впливу підприємств харчової промисловості на його зовнішнє оточення.

Витрати на оплату праці по економіці загалом і по підприємствах харчової індустрії, зокрема, по темпах приросту практично співпадають, але оскільки зменшення персоналу по ХІ було більшим, то значить, що у продовольчому секторі приріст заробітної плати був вищим, ніж по національному господарству в сукупності. Водночас фінансові результати до оподаткування практично копіюють макроспадні роки: у кризовий 2015 р. і посткризовий 2016 р. підприємства мали значні збитки (відповідно 14601 та 5965 млн грн), а у воєнний 2022 р. фінансові результати були більш як у п'ятеро меншими, ніж у довоєнному 2021 р.: відповідно 4792 і 26292 млн грн. Це свідчить, що кризові роки залишають мало простору для економічного маневру підприємств і ставлять їх перед складними виборами, а практичним результатом спаду виступає зменшення частки прибуткових суб'єктів господарювання у кризовий рік до 67,9%, а у посткризовий (воєнний) рік – до 67,2%, порівняно з 68,9–72,0% у мирний період.

Доречно згадати також про низьку рентабельність переробно-харчового виробництва – у середньорічному обчисленні операційна рентабельність становила лише менше 5% (для порівняння: у сільському господарстві – понад 27%) і це відповідним чином впливає на інші економічні показники: витрати на капітальні вкладення становлять менше 5% від загального обсягу по національній економіці і мають тенденцію до зменшення (у сільському господарстві у межах 11-12%). Отже низький економічний результат

функціонування харчової індустрії помітно негативно впливає на інші характеристики галузі.

Важливо також оцінити динаміку реалізованої продукції за різними галузями харчової індустрії (табл. 3). Загальна тенденція така, що значний приріст реалізованої продукції спостерігався у мирний період – у 2,5 раза, однак за останній 2022 р. – спад майже на третину порівняно з мирним попереднім роком. Але так було не скрізь.

Таблиця 3

Динаміка обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) суб'єктами підприємництва галузей харчової індустрії України*, в млн грн.

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022: 2015= %, пп
УСЬОГО: з нього:	222858	275206	343434	374270	397773	428027	559643	392060	175,9
10 Виробництво харчових продуктів	151312	196618	243013	271659	296564	298450	399603	325376	215,0
10.1 виробництво м'яса і м'ясних продуктів	18083	18792	50354	50480	48036	51266	69394	86683	479,4
10.2 перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
10.3 перероблення та консервування фруктів і овочів	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
10.4 виробництво олії та тваринних жирів	68547	123014	131393	133840	142268	158389	209151	163692	238,8
10.5 виробництво молочних продуктів	14552	13793	23396	26146	30499	29671	37194	32511	223,4
10.6 виробництво продуктів борошно-мельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
10.7 виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
10.8 виробництво інших харчових продуктів	23948	23877	19449	42803	44831	45737	55233	25505	106,5
10.9 виробництво готових кормів для тварин	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с	к/с
11 Виробництво напоїв	к/с	к/с	к/с	45734	к/с	к/с	70621	51391	к/с
12 Виробництво тютюнових виробів	к/с	к/с	к/с	56877	к/с	к/с	89419	15293	к/с

*Складено і розраховано по: Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010–2022 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm.

Примітка: к/с – дані не оприлюднюються з метою виконання вимог Закону України «Про офіційну статистику» щодо забезпечення гарантій органів статистичної інформації щодо статистичної конфіденційності.

Більше як удвічі збільшилася реалізація готових харчових продуктів (на 215%), але це відбулося значною мірою, з одного боку, нарощування продажу кінцевих продуктів з 67,8% до 83%, а з другого, – незначного зменшення реалізації напоїв і тютюнових виробів. У результаті на тлі удвоєння готової продукції це призвело до суттєвого спаду їх частки – до 17%. Але на цьому тлі відбулося також збільшення реалізації м'яса і м'ясних продуктів у 4,8 рази (до 86,7 млрд грн), олії та тваринних жирів у 2,4 рази (до 163,7 млрд грн), молока і молочних продуктів у 2,2 рази (до 32,5 млрд грн) та значно менше прибавили або залишилися на традиційних позиціях інші галузі. Такий приріст, на нашу думку, зумовлений зменшенням поголів'я худоби унаслідок військових дій та їх реалізацією на м'ясо, значними перехідними запасами олійної сировини, а також істотним підвищенням цін на готову кінцеву продукцію.

Наступні дві таблиці (4 і 5) доречно аналізувати «в парі»: показники операційної та усієї рентабельності виробництва розкривають прибутковість (чи збитковість) кожної галузі харчової індустрії в динаміці. Водночас вони також дозволяють із залученням додаткової економічної та іншої статистичної інформації описати різкі переходи від збитковості до прибутковості по сусідніх роках і навпаки. Загалом для всього продовольчого комплексу базовими виступають роки аграрних криз, але коли аналізувати по основних галузях, то такої однастайності щодо економічних показників не буде – тут будуть впливати особливості кожного виду діяльності і вироблюваної кінцевої продукції. Ці особливості, з одного боку, зумовлені як власне специфікою харчових якостей продукції, а з іншого, – її конкурентністю на ринку та масштабами задоволення запитів споживачів. Наведені в табл. 4 статистичні дані дозволяють проаналізувати як галузеві відмінності, так і відмінності у рентабельності по роках по окремих галузях.

Уся господарська діяльність – включає як виробничу діяльність, у процесі якої виробляється продукція, виробнича діяльність, пов'язана з виконанням різних видів робіт, у тому числі науково-дослідних, надання послуг, результати яких відчужуються як товар.

При дослідженні результативності роботи підприємств харчової індустрії важливе місце належить показникам отриманого прибутку і частки суб'єктів господарювання, які завершили календарний рік з прибутком (табл. 5). У цьому відношенні базовими точками для оцінювання реальних змін у досліджуваних економічних показниках виступають макроспадні (кризові) роки, а також їх наслідки, які відбулися пізніше, тобто у наступні періоди.

Зокрема у харчовій індустрії чітко проявляється роль аграрних криз: орієнтація на тенденцію закінчення другої кризи у 2015 р. для продовольчого комплексу мало продовження її наслідків у наступному 2016 р. (уся рентабельність по роках -3,3% та -1,3%, збитки відповідно 14601 та 5965 млн грн). Отже відбулося певне «відставання» з негативними наслідками, що треба розглядати як результат «запізнення» з надходженням харчової сировини на переробку для тих галузей, які на цьому спеціалізуються. За результатами кризових років можна було чітко виділити галузі, які помітно піддавалися впливу аграрної кризи, та галузі, що проявили себе як стійкі до макроспадних тенденцій. Що стосується залежних від аграрних криз галузей, то вони основні наступні:

- **10.3** перероблення та консервування фруктів і овочів – збитки становили у 2015 р. 1189 млн грн., у 2016 р. – 516 млн грн., рентабельність уся відповідно -4,9% та -2,7%. Зазначимо, що і в 2022 р. збитки становили 494 млн грн, бо уся рентабельність становила -1,6%, а частка прибуткових підприємств у кризові роки зменшувалися до 65,9%, а у прибуткові періоди – доходили до 73,8%. Такі прямі залежності між зменшенням доходів і часткою підприємств, що закінчили рік з прибутком, свідчать про те, що плодоовочеконсервна галузь є прямим заручником ситуації, яка формується у первинному виробництві – забезпеченість, а точніше – скорочення обсягів забезпечення сировиною стала вирішальною для її розвитку;

Таблиця 4

Динаміка показників операційної/усієї рентабельності підприємств галузей харчової індустрії України, в %

Показники	Опер./ Усієї	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 до 2015 пп.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
УСЬОГО (10+11+12); з нього:	Операц.	3,0	2,8	5,1	4,9	5,1	5,3	4,0	7,7	4,7
	Усієї	-3,3	-1,3	1,4	2,3	3,6	0,7	2,5	-0,1	3,2
10 Виробництво харчових продуктів	Операц.	2,7	3,2	5,0	4,2	3,9	4,2	3,3	8,2	5,5
	Усієї	-3,2	-0,9	1,3	1,7	2,5	-0,1	1,8	0,4	3,6
10.1 виробництво м'яса і м'ясних продуктів	Операц.	6,7	6,3	9,9	6,9	6,8	0,6	6,0	8,1	1,4
	Усієї	1,7	2,7	7,8	4,0	5,5	-3,1	4,9	-3,4	-5,1
10.2 перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	Операц.	2,8	-0,1	0,7	2,4	1,6	0,9	1,3	3,1	0,3
	Усієї	1,0	-1,4	-0,4	1,6	0,6	-0,2	0,7	0,8	-0,2
10.3 перероблення та консервування фруктів і овочів	Операц.	1,2	2,8	7,5	6,3	8,5	4,1	7,8	8,1	6,9
	Усієї	-4,9	-2,7	2,9	2,8	7,0	-0,1	5,8	-1,6	3,3
10.4 виробництво олії та тваринних жирів	Операц.	-0,4	1,5	2,0	2,2	1,8	4,7	1,7	9,5	9,9
	Усієї	-7,1	-2,4	-1,0	-0,1	0,9	0,5	0,5	0,0	7,1
10.5 виробництво молочних продуктів	Операц.	1,5	3,4	4,3	3,3	3,7	3,6	1,1	5,4	3,9
	Усієї	-4,1	-1,0	1,6	1,9	2,7	0,7	0,0	2,3	6,4
10.6 виробництво продуктів борошно- номельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохм альних продуктів	Операц.	4,3	3,2	5,7	4,7	-3,8	0,4	-1,3	5,5	1,2
	Усієї	0,1	0,1	-11,7	1,7	-6,3	-13,9	-3,4	-1,0	-1,1
10.7 виробництво хліба, хлібобулоч- них і борошняних виробів	Операц.	4,1	1,9	3,0	3,2	3,1	1,9	0,9	4,9	0,8
	Усієї	-4,5	-0,8	0,5	0,3	1,6	0,5	-0,2	2,3	6,8
10.8 виробництво інших харчових продуктів	Операц.	7,5	7,6	8,4	6,6	7,9	11,1	9,4	11,7	4,2
	Усієї	1,4	1,7	5,4	3,8	5,5	7,4	6,7	5,7	4,3
10.9 виробництво готових кормів для тварин	Операц.	0,9	2,5	5,5	5,7	7,7	5,6	5,9	6,0	5,1
	Усієї	-0,6	0,5	3,2	3,6	5,5	3,1	4,1	2,9	3,5
11 Виробництво напоїв	Операц.	4,2	5,2	4,6	4,6	8,1	6,5	3,6	4,6	0,4
	Усієї	-4,1	1,5	2,4	2,5	5,8	1,7	2,6	-3,2	0,9
12 Виробництво тютюнових виробів	Операц.	5,9	-10,0	9,0	23,1	26,9	28,1	25,2	3,8	-2,1
	Усієї	-4,6	-14,5	3,1	15,1	24,1	16,1	19,9	-5,1	-0,5
Довідка:										
Індекс цін до попереднього року, %	124,1 (2014 р.)	154, 5	109, 0	111, 5	109, 3	92,4	119, 2	136, 0	101,	211, 1

*Складено і розраховано: Рентабельність операційної та усієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010–2022 роки. Сільське господарство України. Стат. збірник 2022. Київ: Держстат України, 2023. С. 143. https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm:

Примітка: Операційна діяльність – це основна діяльність суб'єкта господарювання, яка приносить дохід, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою діяльністю.

Таблиця 5

**Динаміка показників отриманого прибутку і частки
прибуткових підприємств галузей харчової індустрії України*, в млн грн.; в %**

Показники	Приб./ % пр. підпр.	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 до 2015 %,п.п.
УСЬОГО;	Приб.	-14601	-5965	11953	19636	29666	11235	26292	4792	...
з нього:	% п.п.	72,3	71,1	69,6	70,5	71,5	69,3	68,2	67,5	-4,8
10 Виробництво харчових продуктів	Приб.	-11643	-2455	9285	12197	17611	3087	16977	8536	...
	% п.п.	72,9	71,5	70,1	70,8	71,6	69,7	68,4	67,9	-5,0
10.1 виробництво м'яса і м'ясних продуктів	Приб.	851	1306	6785	3637	5083	-2837	5901	-4518	...
	% п.п.	76,3	75,4	71,4	72,9	73,8	72,4	72,1	66,3	-10,0
10.2 перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	Приб.	57	-72	-22	162	98	-1	123	170	298,2
	% п.п.	72,0	79,4	76,3	76,9	77,6	66,1	65,7	71,6	-0,4
10.3 перероблення та консервування фруктів і овочів	Приб.	-1189	-516	774	862	2303	50	1381	-494	240,7
	% п.п.	67,9	70,0	67,2	73,8	71,7	69,8	71,3	65,9	-2,0
10.4 виробництво олії та тваринних жирів	Приб.	-10147	-5061	-1698	232	2338	2434	2033	2047	...
	% п.п.	71,9	64,2	65,9	62,2	63,5	66,6	62,8	64,7	-7,2
10.5 виробництво молочних продуктів	Приб.	-1738	-334	1338	1624	2375	909	258	2385	...
	% п.п.	62,7	66,9	72,3	71,3	70,9	67,0	65,5	68,1	5,4
10.6 виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	Приб.	326	196	-3785	555	-2091	-6343	-1622	-198	...
	% п.п.	76,9	72,7	69,6	70,3	72,0	67,6	68,0	68,9	-7,0
10.7 виробництво хліба, хлібобулочних і борошних виробів	Приб.	-1294	-177	240	206	763	391	18	1269	...
	% п.п.	74,6	74,5	72,1	73,1	75,5	72,2	67,2	71,3	-3,3
10.8 виробництво інших харчових продуктів	Приб.	1577	2022	5178	4233	5558	7612	7788	6643	421,2
	% п.п.	72,0	68,7	67,8	69,5	69,4	71,1	69,7	68,2	-3,8
10.9 виробництво готових кормів для тварин	Приб.	-86	181	477	685	1183	871	1098	835	...
	% п.п.	72,1	70,5	71,3	71,9	71,1	66,4	72,8	64,0	-8,1
11 Виробництво напоїв	Приб.	-1841	1192	1691	2284	4499	1986	2867	-2736	148,6
	% п.п.	67,6	68,8	65,5	68,3	71,2	66,5	66,8	65,7	-1,9
12 Виробництво тютюнових виробів	Приб.	-1116	-4702	976	5155	7556	6163	6449	-1008	90,3
	% п.п.	40,0	33,3	46,2	55,6	65,2	54,8	54,5	45,9	5,9

*Складено і розраховано: Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2010-2022 роки. https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm.

Примітка: Приб. – прибуток; % п.п. - % прибуткових підприємств.

- **10.4** виробництво олії та тваринних жирів – збитковість олієжирового виробництва розтяглася на три роки: збитки відповідно по роках 10147, 5061 та 1698 млн грн., уся рентабельність становила -7,1%, -2,4% та -1,0%, зате решту досліджуваного періоду,

тобто по 2022 р. включно, галузь зберегла стабільну прибутковість виробництва. Висока прибутковість виробництва у збиткові роки пояснюється складними економічними умовами в окремих регіонах у макроспадні роки, але збереженням виробництва у тих областях, які меншою мірою постраждали від цього. Висока частка підприємств, що закінчили рік із прибутком у кризовий рік (71,9% у 2015 р.), поєднується із низькою часткою суб'єктів господарювання у прибутковий рік (62,2% у 2018 р.) і це також свідчить, що у цьому відношенні надзвичайно відрізняються області за масштабами і результатами виробництва;

- **10.5** виробництво молочних продуктів - збитковість становила 1738 та 334 млн грн., уся рентабельність -4,1%, -1,0%, а частка підприємств, що отримали прибуток, коливалася у межах «збиткові/прибуткові роки» 62,7-72,3%. До кінця досліджуваного періоду галузь функціонувала з прибутком, тобто остання криза не вплинула на прибутковість її виробничої діяльності. Це пояснюється тим, що тут позитивну роль відіграло підвищення цін на сире молоко і готові продукти;

- **10.7** виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів - збитковість становила 1294 та 177 млн грн, уся рентабельність відповідно -4,5%, -0,8%, а частка підприємств, що отримали прибуток, коливалася у межах «прибуткові/збиткові роки» 67,2-75,5%. Обернена залежність між прибутковими роками і підприємствами, які отримали прибуток, пояснюється регіональними особливостями варіації у вартості кінцевої продукції. Ця теза підкріплюється тенденцією збереження прибутковості галузі навіть у останні кризові роки - тобто до кінця досліджуваного періоду;

- **11** виробництво напоїв (включають виробництво безалкогольних напоїв і мінеральних вод, виробництво алкогольних напоїв, переважно методом ферментації, пива та вина, а також виробництво дистильованих алкогольних напоїв) – лише на початку досліджуваного періоду мала місце збитковість (1841 млн грн.) та в останньому році (2736 млн грн.), а уся рентабельність відповідно складала -4,1% і -3,2%, діапазон прибуткових підприємств становить у межах 65,5-71,2%. Прибутковість таких підприємств значною мірою залежить від цінового спектра на цю продукцію, масштабів експортних поставок та зменшення контингенту споживачів унаслідок військових дій;

- **12** виробництво тютюнових виробів – збитковість становила 1116 та 4702 млн грн, а в останній рік досліджуваного періоду – 1008 млн грн, уся рентабельність складала відповідно -4,6%, -14,5%, -5,1%. Галузь переживає дуже складні часи: скорочується контингент споживачів цієї продукції, до 20% їхньої клієнтської бази відтягують неофіційні реалізатори цих товарів. Діапазон прибуткових підприємств – від 1/3 до 2/3, а отже їх друга частина функціонує у режимі збитковості.

Дві наступні галузі, а саме: **10.2** перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків та **10.9** виробництво готових кормів для тварин, унаслідок відсутності чіткої орієнтації щодо аграрних криз та незначних обсягів виробництва продукції займають проміжне положення. Водночас після 2015 р. галузь **10.9** виробництво готових кормів для тварин суттєво прибавила в своїй прибутковості і навіть останню аграрну кризу пройшла з високими позитивними результатами – прибуток становив 835 млн грн. Отже попит на продукцію для годівлі тварин і готовність її виробників відгукуватися на потреби і запити тваринницької галузі сприяли тому, що навіть останні кризові роки кормозаготівельна галузь пройшла їх на підйомі. Тільки частка прибуткових підприємств відчутно впала – з 72,8% до 64%, як результат погіршення економічних умов діяльності.

Особливий інтерес викликають ті галузі, які спромоглися в роки аграрних криз функціонувати стабільно, зокрема: **10.1** виробництво м'яса і м'ясних продуктів (включає виробництво м'яса, м'яса свійської птиці та м'ясних продуктів), **10.6** виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів (включає виробництво борошна та круп із зернових або овочевих культур, подрібнення, очищення та полірування рису, а також виробництво борошняних сумішей або тіста з цих

продуктів), **10.8** виробництво інших харчових продуктів (включає виробництво цукру, какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів, кави та чаю, прянощів і приправ, готової їжі та страв, спецій, дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів, а також інших харчових продуктів). Найменш стабільною у цьому відношенні виступає галузь **10.6** виробництво борошняних, круп'яних та крохмальних продуктів: незважаючи на те, що другу аграрну кризу (2015 і 2016 рр.) та 2018 р. вона пройшла успішно, решту п'ять років досліджуваного періоду функціонувала збитково. Уся рентабельність перебувала у діапазоні від 0,1% до -13,9% (середньорічно становила – 4,3%). Передусім це пов'язано з хаотичним характером, тобто неузгодженістю планів виробництва вказаних продуктів різними продуцентами у межах районів і областей, отримання первинної сировини та нестабільністю (дуже великим діапазоном коливання) цін на неї.

М'ясна галузь **10.1** виробництво м'яса і м'ясних продуктів – другу аграрну кризу пройшла без труднощів, оскільки отримала позитивний результат, однак збитки було зафіксовано у кризовому 2020 р. та воєнному 2022 р.: відповідно 2837 та 4518 млн грн. Збитковість виробництва стала результатом суттєвого падіння усієї рентабельності: відповідно -3,1% та -3,4%, хоча операційна рентабельність була прийнятною: відповідно 0,6% та 8,1% (табл. 4). Отже основна причина від'ємної рентабельності та збитковості усього виробництва полягала у тому, що та частина господарської діяльності, яка залишається за вилученням операційної діяльності, значно перевищує прибуткову рентабельність операційної діяльності. Тобто питання полягає ось у чому: який набір окремих видів господарської діяльності, що не входять до операційної, може забезпечити, а точніше спотворити операційну діяльність настільки, щоб отримали від'ємний результат усієї економічної діяльності.

Основна відмінність між операційною і усією (господарською) діяльністю полягає у наступному: **операційна діяльність підприємства** – це основна діяльність, яка пов'язана з виробництвом продукції (робіт, послуг), або реалізованої продукції (товарів, послуг), що є визначною метою створення підприємства та забезпечує основну частину його доходу; **господарська діяльність** – це діяльність, яка пов'язана із виробництвом і реалізацією продукції, виконанням робіт та наданням послуг, а також із забезпеченням їх виробників необхідними ресурсами. Тобто роботи по обслуговуванню виробництва є **додатковими** по відношенню до операційної діяльності, зокрема: невиробнича діяльність, пов'язана з виконанням різних видів робіт, у тому числі науково-дослідних, наданням послуг, результати яких відчужуються як товар. Серед них такими вважаються: транспортно-заготівельні послуги, послуги по наданню соціальних благ для членів власних колективів і задоволенню їхніх потреб, науково-дослідні роботи та ін. Нерідко цією ненормованою діяльністю частина підприємств зменшує реальні масштаби операційної діяльності і уся діяльність може стати збитковою. Але ми тут не будемо встановлювати істину, а приймемо звітні дані за реальні результати діяльності підприємств. Отже останній, тобто воєнний рік був збитковим, а сама галузь також опинилася у дуже складному положенні: частка прибуткових підприємств коливається в діапазоні «прибутковий рік/збитковий рік» (2015/2022 р.) 76,3/66,3% і це виглядає цілком логічно.

Остання прибуткова галузь – **10.8** виробництво інших харчових продуктів – демонструє стабільний характер: прибутки у досліджуваному періоді виросли у 5–4 рази (до 7,8-6,64 млрд грн), а частка прибуткових підприємств – до 67,8-72%, рентабельність операційної діяльності зросла з 7,5% до 11,7%, а рентабельність усієї діяльності – з 1,4% до 5,7% (табл. 4). Такі стабільні результати не демонструє ні одна галузь харчової індустрії, а секрет полягає у таких основних причинах: високий попит на подібну продукцію (її вживають практично у кожній сім'ї і чи не кожний день), малі розміри чи невелика вага одиночних виробів (чим менший виріб, тим вища роздрібна ціна за одиницю продукції) та випереджаюче підняття роздрібних цін (у 2–3 рази), порівняно із загальною їх динамікою на продовольчі товари.

Таким чином в умовах нестійкого розвитку економіки та посилення зовнішньої турбулентності галузі харчової індустрії передовсім орієнтуються на потужні виклики (аграрні кризи, воєнний період), але окремі з них, які за масштабами виробництва перебувають у кінці переліку видів економічної діяльності, займають проміжне положення і реально зовсім незначно впливають на загальну ситуацію у продовольчому комплексі. І лише ті галузі, які, на нашу думку, успішно пройшли два останні виклики (2020 р. – аграрна криза; 2022 р. – воєнний період, а також посткризовий 2021 р.), зокрема: **10.4** виробництво олії та тваринних жирів; **10.5** виробництво молочних продуктів; **10.7** виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів; **10.8** виробництво інших харчових продуктів; **10.9** виробництво готових кормів для тварин; -дозволяють висловити обережне припущення, що у наступні воєнні роки втрати будуть не такими значними, як у попередні кризові (2015-2016) роки. Підтвердження тому наступне: вище перелічені п'ять галузей в останні три роки отримали лише прибуток у наступних обсягах і пропорціях: 275% (13179 : 4792 млн грн), 43% (11195 : 26292 млн грн) та 109% (12217 : 11235 млн грн) від загального обсягу прибуткової діяльності по харчовій індустрії. Отже реальна практика функціонування відносно стійких до реальних спадів окремих видів економічної діяльності при її перенесенні на інші галузі сприятиме стійкішому розвитку останніх.

Висновки. Забезпечення стійкого розвитку галузей харчової індустрії в умовах постійної економічної мінливості та посилення турбулентності у зовнішньому середовищі (періодичні фінансово-економічні та аграрно-економічні кризи, потужні природно-кліматичні зміни і катаклізми, локальні спади у вирощуванні первинної сировини та забезпечення нею переробних потужностей) є складним завданням, вирішення якого потребує активного залучення незадіяних ресурсів і набутого досвіду діяльності кращих галузей та підприємств. Важливе місце повинне займати чітке відстеження динаміки цін на первинну сировину і кінцеву харчову продукцію та її своєчасне регулювання з урахуванням галузевих особливостей і наявних тенденцій у продовольчому комплексі, широке впровадження інноваційних технологій у переробно-харчовій сфері, активне залучення агровиробників у ланцюги створення додаткових вартостей та ін. Для умов відродження діяльності підприємств харчової індустрії після деокупації тимчасово окупованих територій (ТОТ) важливе значення будуть мати наступні рішення і заходи:

- виявлення і встановлення реальних площ земельних угідь, які перш за все використовуються для вирощування продовольчої сировини, але перебувають у стані мінного забруднення, а також засмічені матеріальними залишками бойових зіткнень воюючих військ, для визначення обсягів робіт і реального часу з метою їх гуманітарного розмінування та введення в господарський обіг;

- розроблення методичних основ формування структури усієї діяльності (за винятком операційної) на основі практичного досвіду галузей і підприємств харчової індустрії у кризові роки та встановлення раціональних (прийнятних для різних видів економічної діяльності) масштабів (пропорцій) позаопераційних витрат;

- відродження зруйнованих підприємств харчової індустрії у деокупованих регіонах повинне за мету мати становлення нових виробничих потужностей, які знаходяться на рівні світових стандартів, та спроможних забезпечити випуск харчових продуктів з урахуванням європейських вимог до безпечності і якості та ін.

Бібліографія

1. Сичевський М. І. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави: монографія. Київ : Аграр. наука, 2019. 388 с.
2. Коваленко О. В., Яшенко Л. О. Циркулярна економіка як ефективний інструмент скорочення втрат та відходів продовольства в Україні та світі. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10. № 19. С. 200–209. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-19-23>.
3. Коваленко О. В. Національний та глобальний ринок м'ясо-молочної продукції: зміни тенденцій та перспективи розвитку в умовах пандемії. Продовольчі ресурси. 2021. Т. 9. № 17. С. 204–218. <https://doi.org/10.31073/foodresources2021-17-21>.

4. Мороз М. А., Вербицький С. Б., Квць О. І., Митченко О. О. Стратегічні цілі трансформації продовольчих систем в Україні: методичні засади та практичні підходи адаптації до спільної аграрної політики ЄС. *Продовольчі ресурси*. 2023. Т. 11. № 21. С. 188–199. <https://doi.org/10.31073/foodresources2023-21-19>.
5. Гринчуцький В. І., Блашак Б. Я. Харчова промисловість України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. № 9–10. 2013. <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334>.
6. Ангел Є. Харчова промисловість: апетит хороший, але є над чим працювати. 2022.10.12 <https://zn.ua/ukr/macrolevel/kharchova-promislovist-apetit-khoroshij-ale-je-nad-chim-pratsjuvati.html>.
7. 20 найбільших харчових компаній України. 2023.11.24. <https://dia.dp.gov.ua/20-najbilshix-xarchovix-kompanij-ukra%D1%97ni/>.
8. Шевченко А. Стан та перспективи розвитку промислового перероблення сировинних ресурсів в Україні. 2023.07.24. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-promyslovoho-pereroblennya-syrovynnykh>.
9. Кравчук І. І. Статистичний аналіз інвестицій в харчову промисловість України та механізми їх стимулювання за умов сучасної продовольчої кризи. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 115–120. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.115>.
10. Найкращі тренди та тенденції для харчової промисловості у 2023 році. 2023.08.30. <https://u-food.org/uk/post/najkrasi-trendi-ta-tendencii-dla-harcovoi-promislovosti-u-2023-roci>.

References

1. Svchevskvi, M. I. (2019). *Kharchova promvslovist vak osnova prodovolchoi bezpeky ta rozvvtku derzhavv: monohrafiia*. [Food industry as the basis of food security and development of the state: monograph]. Kyiv : Ahrar, Nauka. [Kyiv: Agrar. Science]. 388 p. [in Ukrainian].
2. Kovalenko, O. V., Yashchenko, L. O. (2022). *Tsvrkuliarna ekonomika vak efektyvnyi instrument skorochennia vtrat ta vidkhodiv prodovolstva v Ukraini ta sviti*. [Circular economy as an effective tool for reducing food losses and waste in Ukraine and the world]. *Prodovolchi resursy*. [Food resources]. T. 10. № 19. P. 200–209. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-19-23>.
3. Kovalenko, O. V. (2021). *Natsionalnyi ta hlobalnyi rynok miaso-molochnoi produktsii: zminy tendentsii ta perspektyvy rozvvtku v umovakh pandemii*. [National and global market of meat and dairy products: changes in trends and prospects for development in the conditions of the pandemic]. *Prodovolchi resursy*. [Food resources]. T. 9. № 17. P. 204–218. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31073/foodresources2021-17-21>.
4. Moroz, M. A., Verbtvskvi, S. B., Kuts, O. I., Mvtchenok, O. O. (2023). *Stratehichni tsili transformatsii prodovolchvkh svstem v Ukraini: metodvchni zasadv ta praktvchni pidkhodv adaptatsii do spilnoi ahrarnoi politykv YeS*. [Strategic goals of the transformation of food svstems in Ukraine: methodological principles and practical approaches of adaptation to the common agricultural policv of the EU]. *Prodovolchi resursy*. [Food resources]. T. 11. № 21. P. 188–199. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31073/foodresources2023-21-19>.
5. Hrvnchutskvi, V. I., Blashchak, B. Ya. (2013). *Kharchova promvslovist Ukrainv: suchasnyi stan, tendentsii ta perspektvvv rozvvtku*. [Food industry of Ukraine: current state, trends and development prospects]. *Innovatsiina ekonomika*. [Innovation economy]. № 9–10. [in Ukrainian]. <https://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/334>.
6. Anhel, Ye. (2022). *Kharchova promvslovist: apetyt khoroshvi, ale ve nad chvm pratsiuvatv*. [Food industry: appetite is good, but there is work to be done]. 2022.10.12. [in Ukrainian]. <https://zn.ua/ukr/macrolevel/kharchova-promislovist-apetit-khoroshii-ale-ie-nad-chim-pratsiuvati.html>.
7. *20 naibilshvkh kharchovvkh kompanii Ukrainv*. (2023). [20 largest food companies of Ukraine]. 2023.11.24. [in Ukrainian]. <https://dia.dp.gov.ua/20-naibilshix-xarchovix-kompanii-ukra%D1%97ni/>.
8. Shevchenko A. (2023). *Stan ta perspektvvv rozvvtku promvslovoho pereroblennia svrovvnnykh resursiv v Ukraini*. [State and prospects of development of industrial processing of raw materials in Ukraine]. 2023.07.24. [in Ukrainian]. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/stan-ta-perspektyvy-rozvytku-promyslovoho-pereroblennya-syrovynnykh>.
9. Kravchuk, I. I. (2022). *Statvstvchni analiz investvtsii v kharchovu promvslovist Ukrainv ta mekhanizmv vikh stvmuliuvannia za umov suchasnoi prodovolchoi krzvz*. [Statistical analysis of investments in the food industry of Ukraine and mechanisms of their stimulation under the conditions of the modern food crisis]. *Ekonomika ta derzhava*. [Economy and the state]. № 5. P. 115–120. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.5.115>.
10. *Naikrashchi trendv ta tendentsii dla kharchovoi promvslovosti u 2023 rotsi*. (2023). [The best trends and trends for the food industry in 2023]. 2023.08.30. [in Ukrainian]. <https://u-food.org/uk/post/najkrasi-trendi-ta-tendencii-dla-harcovoi-promislovosti-u-2023-roci>.